

Els noms de lloc: Toponímia popular

Plànol del Poblenou (1900) on s'hi reflecteixen els topònims de Taulat, Llacuna i Pekín
DIPUTACIÓ DE BARCELONA

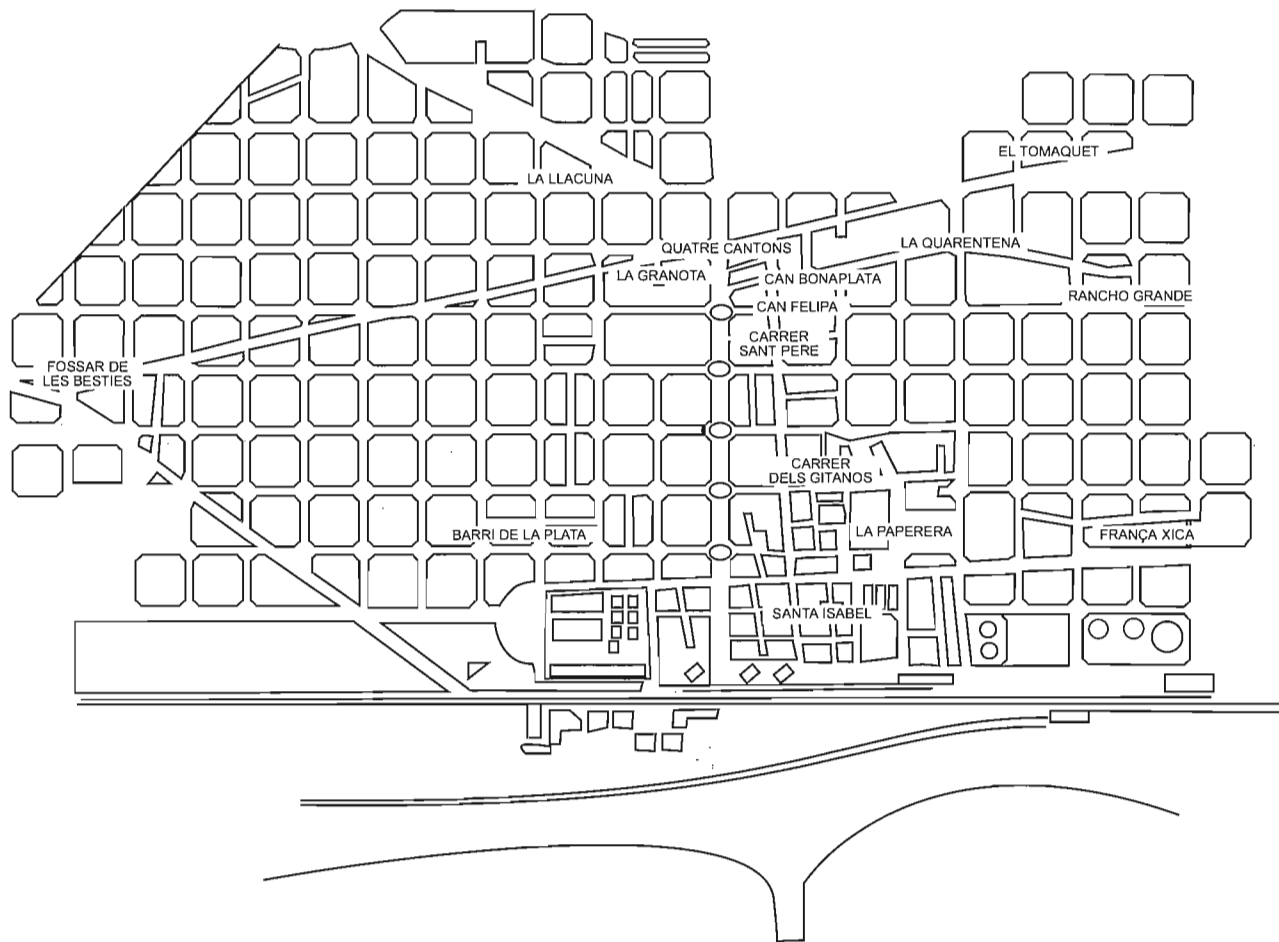
Una de les característiques del saber històric és la científicitat de les proves, és a dir, la necessària comprovació de la veracitat de les proves que donen forma a la història. Sense proves ni fets no hi ha història, però si no comprovem l'autenticitat d'aquestes proves —ja siguin orals, escrites o iconogràfiques— la possibilitat de falsejar la història esdevé una realitat.

Paradoxalment, el present article, en alguns casos, no pot mantenir aquesta premissa. És molt difícil assegurar de manera científica la historicitat de la major part dels topònims que us proposem. Existeix una vaga consciència que, a partir d'algun moment —gairebé sempre molt incert—, algú, per una deter-

minada raó, va batejar un indret geogràfic —un carrer, una plaça, un grup d'habitatges, etc.— amb un nom popular, nom que en el seu moment prenia un sentit real per a la resta de persones.

D'altra banda cal afegir que, en el passat, l'Administració pública en la major part dels casos anava força endarrerida a l'hora de batejar carrers i places. Existia el lloc, però l'Ajuntament no li havia atorgat un nom oficial. Era, per tant, la gent del carrer qui batejava l'indret, quasi sempre amb una notable dosi de saviesa popular.

Cal dir, doncs, que de molts noms aventurem una possible interpretació en el benentès que potser no sigui l'única ni tampoc la correcta,

però creiem honradament que és aquella que millor s'escau.

EL BARRI DE LA PLATA

El carrer del Doctor Trueta —fins el 1992, carrer de Wad-ras— entre Badajoz i Ciutat de Granada —antigament Independència i Catalunya, respectivament— ha estat el rovell de l'ou del barri de la Plata. Sembla que en aquest paratge es va començar a edificar a partir de l'acceptació del Pla Cerdà per part de Sant Martí de Provençals, com ho proven les cases números 155, 157 i 163, que daten de 1870, 1868 i 1867, respectivament.

L'activitat artesana que féu popular i ric aquest barri fou la dels boters. La construcció de bótes estava directament lligada a la producció i l'exportació de vins, aiguardents i alcohols. D'aquesta enriquidora activitat econòmica prové el nom de la Plata. El nom està documentat com a tal al setmanari *El Eco del Taulat* (1872).

Molt a prop del mateix barri hi ha el popular passatge de la Cadena, que

era conegut amb aquest nom —malgrat que el nom oficial fou Cabrinetti— per un cademat de ferro que barrava el pas a tota mena de vehicles forans. Actualment el seu nom és el de passatge del General Bassols. Una altra indústria que va donar caràcter al barri va ser la de Galetes Solsona, sítia al mateix xamfrà amb Àvila —fins al 1942, Dos de Maig—, ja que la imatge d'aquelles naus pseudomodernistes —algunes encara existents— i el pas del tramvia 41 pel davant es van fer molt populars.

Durant uns quants anys, el barri de la Plata va celebrar la seva festa major, però un any, pel febrer —creiem que devia ésser del 1965— el caixer es va quedar amb tots els diners recollits i la festa va morir aquí, tot i que va renéixer de manera breu en la dècada dels anys vuitanta.

LA FRANÇA XICA

La França Xica era de ben segur un dels indrets amb més personalitat del nostre barri, el carrer de Taulat, la torre de les aigües de can Girona,

l'estació del tren, la Catalana de Gas. Tot plegat, una estampa de la Revolució Industrial del segle passat.

La França Xica deu el nom a una colla de tècnics francesos encarregats de la construcció i el desenvolupament de la fàbrica de Macosa o can Girona, que es van instal·lar en aquell indret. Era un barri eminentment industrial: a més de Macosa estaven Catalana de Gas, les fàbriques de blanqueig de can Vidal i can Puntí, la fàbrica de vidre de can Vilella (aquesta empresa donava el motiu de carrer del vidre al carrer de Fluvià) i la fàbrica de filferro de can Bianchini.

Però no tot eren fàbriques. També, com a la resta del Poblenou, ha existit una vida associativa molt rica. Hi havia dues cooperatives: una al xamfrà de Bac de Roda-Pellaires, que era una de les sucursals que hi havia al Poblenou de la Flor de Maig, i una altra, tocant al barri del Taulat, que era la cooperativa que en deien dels «borratxos» i ningú no n'ha sabut donar el seu veritable nom. Al carrer de Fluvià hi havia un ball —en deien can Daniel— i al ca-

Un tram del carrer de Wad-ras era, i és, el barri de la Plata

rrer Pellaires, un camp de futbol — que en deien del Smoking i després de la Guerra Civil fou rebatejat amb el nom de camp del Joventut.

EL BARRI DE LA LLACUNA

El nom d'aquest barri que avui ja ha desaparegut li ve precisament d'una llacuna formada en aquest terrenys pantanosos pròxims al mar. No eren aigües estancades, sinó que es nodria del Rec Comtal. Es té la certesa que ja al segle XVII hi havia camps de Cànem.

El tinent general d'enginyers Próspero de Verbom, militar flamenc al servei de Felip V, constructor de la ciutadella barcelonina, va dur a terme la realització d'una sèquia destinada a l'assecament de la llacuna. Aquesta sèquia que desembocava al mar fou l'eix de creixement del Poblenou. Els carrers de Marià Aguiló, Sant Joan de Malta, la Rambla i el mateix carrer de la Llacuna estaven al voltant de la llacuna desapareguda.

Abans de la guerra era conegut com el Camp del Sidral un descampat proper a la plaça de les Glòries, on

Pge. Cadena (General Bassols)
Premi al millor carrer guarnit. Any 1954
FOTO M. GÓMEZ

els gitanos —hongaresos nòmades— instal·laven els seus carros.

EL CARRER DEL TOMÀQUET

El nom fa referència a les cases de planta baixa situades al llarg del carrer de Pere IV, en el tram comprès entre el carrer del Treball i Agricultura, del costat de cal Tranquil. Tot aquest sector del Poblenou es va anar formant al costat de la carretera de Mataró, actual carrer de Pere IV, partint de les masies i llurs conreus, que hi van existir fins als anys cinquanta. En podríem anomenar unes quantes esparses entre el Poblenou i el que avui és la Verneda: cal Tranquil, cal Barrina, can Vila, can Fitó, can Faluga, cal Muniente, cal Gallinaire, ca l'Armenyol, cal Masover, cal Simó, etcètera. El costum d'exposar els tomàquets al balcó perquè maduressin al sol va donar nom a les cases petites del costat de cal Tranquil i, d'aquí, es

va estendre a tot el sector del barri. Les Cotxeres era una altra denominació que es donà a la rodalia del carrer del Tomàquet, perquè al costat mateix de l'església del Sagrat Cor hi havia les cotxeres, on es guardaven els tramvies 41, 42, 43, 44, 47 i 71 que feien l'itinerari fins a la plaça d'Urquinaona, Sant Adrià del Besos, Badalona, les Corts i Montgat.

També era conegut amb el nom del Tomàquet el carrer de la Llacuna, eix del barri del mateix nom.

LA QUARANTENA

La Quarantena era el nom que rebia l'encreuament del Camí Antic de València amb el carrer de Lope de Vega, on havia estat el lloc on passaven la quarantena els ramats d'animals abans d'anar als escorxadors de la ciutat de Barcelona.

D'altra banda, al segle XVIII, la minsa població que habitava a Sant Martí de Provençals i les facilitats que les institucions públiques trobaven per a instal·lar-s'hi foren els motius de l'establiment a les terres poblenovines d'un llatzeret o casa de la quarantena (al decenni de 1720). Durant molts anys es va conservar a l'indret una placa que feia menció a la quarantena.

EL RANCHO GRANDE

El Rancho Grande és un petit indret entre els carrers de Sant Martí de Provençals, Selva de Mar i un descampat que ha esdevingut la Diagonal. El nom de Rancho Grande prové d'una casa de menjars que hi ha des de fa molts anys a l'indret i que mai no ha exhibit cap rètol amb aquest nom.

En el descampat que era el Rancho Grande s'organitzaven revetlles, partits de futbol i algunes corrides de toros en una plaça portàtil.

El nom li ve d'una pel·lícula mexicana, Allá en el rancho grande, de l'any 1936, protagonitzada pel cantant Tito Guizar. Després se'n va fer una altra versió, en colors, amb Jorge Negrete com a protagonista.

EL CARRER DELS GITANOS

El carrer dels Gitanos era el nom amb què era conegut el carrer del Joncar, un carrer estret i torçat, que es va començar a formar abans de 1850 i que, per tant, és anterior a la trama Cerdà, tot i que segueix el traçat d'un antic camí. El seu nom es remunta als temps en què la zona era pantanosa i s'utilitzava com a pasturatge per al bestiar, però tam-

bé com a zona de cacera per a les autoritats i les classes benestants de Barcelona. Es coneixia amb el nom dels Gitanos perquè conduïa a un establiment de blanqueig anomenat Prat dels Gitanos.

Una altra versió és que en aquest carrer hi havia hagut un nucli de gitanos blancs, o catalans, ja que parlaven aquesta llengua. Als anys cinquanta encara hi havia una família que hi vivia, i que es dedicava a l'esquilada de cavalls.

Enmig d'aquest carrer es troba can Saladrigas, antiga indústria tèxtil recuperada darrerament com a equipament per al barri.

CAN FELIPA

Can Felipa era el motiu que rebia la fabrica tèxtil Catex, en funcionament fins a finals dels anys setanta.

Sembla que en el mateix indret on estava situada la fàbrica hi havia hagut uns horts que eren coneguts com ca la Felipa. Abans que s'instal·lés la fabrica tèxtil, hi havia una indústria que fabricava plomins per escriure, de la qual era propietària la mateixa senyora Felipa dels horts. En l'actualitat hi ha el Centre Cívic Municipal, que ha mantingut el nom popular de can Felipa.

FOSSAR DE LES BÈSTIES

Durant els segles XVI i XVII, els acusats de bruixeria o heretgia i trobats culpables podien ser condemnats a morir cremats a la foguera. A Sant Martí existia un indret conegut com el Fossar de les Bèsties, que correspondria a un tram de l'actual carrer de Pere IV, en el seu encreuament amb Marina, prop d'on era situat l'antic convent dels Àngels. En aquest trist lloc s'aixecaven les pires. Els condemnats havien estat conduïts amb carros des de l'emplaçament de l'actual museu Frederic Marés, on encara es pot veure l'escut del Tribunal del Sant Ofici —conegut popularment com la Inquisició—, quasi al costat de la porta de Sant Iu de la catedral de Barcelona.

CAN BONAPLATA

L'illa formada pels carrers de Camí Antic de València, Marià Aguiló, Pere IV i Batista era coneguda a principis de segle com can Bonaplata, on es va instal·lar molt probablement el primer vapor del Poblenou, cap el 1851. El 28 d'abril de 1852, un incendi la va destruir quasi per complet, però Salvador Bonaplata i Nadal la va endegar de nou. Va morir tres anys més tard, però un fill

Darrere de l'Ateneu Colón hi havia l'indret de la Granota

El carrer Major del Taulat, el 1909

seu, de nom també Salvador, va continuar al capdavant.

PLACETA DE L'ARANGADER

Nom d'origen incert —probablement una botiga on venien arengades—, amb què molta gent gran coneix el triangle que es formava entre els carrers de Peralada —avui menjat per Pallars— i Marià Aguiló. El triangle persisteix per la façana irregular del cantó de mar.

LA GRANOTA

Durant el setge que patí Barcelona entre 1713 i 1714 existia un fortí anomenat la Granota. Aquesta petita fortificació formava part de la línia d'avantguarda de l'exèrcit borbònic. Posteriorment en el mateix indret; a la vora del Camí Antic de València, trobem un hostal —de no gaire bona fama— amb el mateix nom.

De manera paral·lela van aparèixer les primeres manufactures tèxtils d'estampació d'indianes. La pionera que reeixí pot haver estat la iniciada per Serra, un artesà que treba-

llava tot sol, l'any 1737. Era posseïdor d'un prat d'indianes i una barraca que deixa en herència a la seva mort al març de 1740, en el lloc anomenat la Granota. El nom de la Granota no s'ha perdut del tot. Les indústries de darrere de l'Ateneu Colón, entre aquest i el carrer de Pallars, se les coneix encara, almenys entre els veïns més antics, amb aquesta denominació. Hi havia una entrada pel carrer de Pere IV coneguda pel passatge de la Granota. El nom de la Granota, igual que els noms de la Llacuna i la Jonquera, descriu a la perfecció el caràcter pantanós d'una gran part del Poble Nou. Un bar situat al carrer de Bac de Roda porta encara aquest nom històric.

EL TAULAT

Alguns dels camps conreats del segle XIX, que tenien forma quadrangular i eren plantats d'hortalisses, rebien el nom de taulats. Els documents dels segles XVII i XVIII ens parlen de l'existència del taulat d'en Llimona i del taulat de Mossèn Valls. No és possible precisar-ne la

situació, però sí que es pot afirmar que un d'aquest taulats va donar nom a un carrer, a un passatge i a un important sector del barri. Tan important que el primer periòdic poblenoví es deia precisament *El Eco del Taulat*.

CAMP DE LA BOTA

El nom del Camp de la Bota deriva de la catalanització del mot francès butte, amb què es designa la petita elevació a la qual han d'apuntar els artillers en les pràctiques de tir, i apareix al llarg del segle XVIII —o potser a la darrerria del segle XVII— designant un indret situat a l'est i no gaire lluny de la Ciutadella. Hom afirma que també fa referència a un tipus de peça d'artilleria anomenada bota, una peça similar a un morter pesat.

Durant la segona meitat del segle XIX, a causa de l'establiment de nombroses fàbriques en el sector i també d'alguns nuclis d'habitatges, el camp de tir es va traslladar uns tres quilòmetres cap a Llevant. Aleshores, el topònim de Camp de la Bota el va acompanyar en el desplaçament i va donar nom a un barri de barraques aixecades al voltant d'una caserna amb forma de castell que havia estat polvorí. Els terrenys que l'envoltaven eren utilitzats per fer pràctiques d'artilleria. Durant la Guerra Civil i la postguerra, el Camp de la Bota va ser el lloc on executaren centenars de presoners d'ambdós bàndols. Un fragment d'un poema de Màrius Torres recorda aquest dramàtic fet al peu del monument Fraternitat, de Miquel Navarro, aixecat al final de la Rambla de Prim, on havia existit tan tètric enclavament.

Prop dels Quatre Cantons, el 1915

CAMP DE L'ALLIOLI

El camp de l'Allioli era el nom d'un camp de futbol situat al carrer de Perú. Deu el seu gastronòmic nom a les nombroses costellades acompanyades d'allioli que se celebraven en el terreny de joc per part de jugadors i aficionats.

CARRER DE SANT PERE

A mitjan segle XIX, coincidint amb el creixement de la indústria i del poblament del barri, es van obrir alguns carrers que van rebre noms relacionats amb els seus promotors. Aquest és el cas, molt probablement, del carrer de Sant Pere del Taulat o simplement Sant Pere, denominació amb què encara és conegut per molts poblenovins, i que des de principis del segle XX està dedicat al filòleg Marià Aguiló. El carrer de Sant Pere va estat creat en terrenys que en part pertanyien a Pere Cantí; a més, aquest personatge va ser també alcalde de Sant Martí. Potser per una d'aquestes raons, o per totes dues, es va dedicar el carrer a l'advocació del seu sant patró. Curiosament, la numeració d'aquest carrer va de muntanya a mar, a diferència de la major part de ca-

rrers de Barcelona. L'origen d'aquesta diferència radica en el fet que, com és costum en tots els ajuntaments, la numeració s'inicia en el punt mateix on està ubicat l'edifici central del municipi. Per tant, el carrer Sant Pere començava als Quatre Cantons, punt més proper a l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals. Per aquesta raó, tots els carrers del nucli antic del barri —passatge Aymà, Sant Francesc, Ferrocarril, Topete, Vidal i Valenciano, La Jonquera— tenen la numeració de muntanya a mar.

PLAÇA DE SANTA ISABEL

La plaça de Prim s'anomenava en els seus orígens plaça d'Isabel II. L'any 1897, amb l'agregació de Sant Martí a Barcelona, va canviar el seu nom per Prim. Popularment, per alguna raó estranya, la plaça és coneguda per alguns com Santa Isabel. No deixa de ser curiós que la gent hagi beatificat a una reina de vida privada i pública poc edificant, i hagi bandejat el nom de l'home que va arrabassar a la reina el tron. També és coneguda amb el nom de plaça dels pescadors, pel restaurant del mateix nom que es troba en aquest indret.

EL 36

Al carrer del Taulat, entre la rambla del Poblenou i Galceran Marquet, trobem l'indret anomenat el 36. Rep el nom de ser el lloc on tenia l'origen i el final la línia de tramvies d'aquest número. En els seus orígens era un tramvia de cavalls. La línia s'inaugurà al juny de 1874 i, al cap d'un quart de segle, s'electricificà. L'any 1967, la línia 52 absorbí la línia 36. A mitjan dels anys noranta, el grup de geganters del barri va crear un gegantó conegut com "el lloro del 36", recordant que anys enrere la propietària de la licoreria enfront de la qual tenia el seu final el 36 posseïa un lloro que s'esvalotava quan sentia l'arribada del tramvia i la seva campaneta dringant.

LA PAPERERA

La plaça de Julio González; escultor dels anys trenta, es troba situada entre els carrers de Lope de Vega, Taulat, Bilbao i Joncar. Popularment és coneguda com la Paperera, per ser l'indret on havia estat la fàbrica d'elaboració de paper de la família Godó, propietaris del diari La Vanguardia, que encara avui en dia té tallers al Poblenou.

EL BARRI DE PEKÍN

On acaba l'actual rambla de Prim, al barri del Besòs, es trobava ja a finals de segle passat el barri del Pekín. L'origen del seu nom està lligat a l'arribada, als voltants de l'any 1870, d'una comunitat de xinesos a Barcelona. Altres hipòtesis apunten a l'arribada de refugiats filipins l'any 1898, coincidint amb la pèr-

dua de la colònia de les Filipines per part de l'Estat espanyol.

S'instal·laren en barraques a la mateixa platja, en aquell temps coneguda com la platja del Taulat. De totes maneres, aquesta versió és la menys fiable, ja que repassada la documentació de principis de segle XX —un parell o tres anys més tard— no es troba cap referència, ni cap nom, que pugui donar peu a la creença d'aquests suposats filipins. El barri va durar fins als anys cinquanta del segle XX.

Una novel·la recent de Juan Miñana es titula precisament *La playa de Pekín*, i part de la seva història evoca un indret avui tan oblidat.

El Somorrostro des de l'aire. Anys seixanta

SOMORROSTRO

El Somorrostro va ser un barri de barraques situat entre la Barceloneta, el mar, les tanques de l'Hospital dels Infecciosos, avui del Mar, i de la fàbrica del gas de l'Arenal i el Bogatell. Va existir entre una data incerta del darrer quart del segle XIX i el dissabte 25 de juny de 1966, dia que va ser enderrocat per a la realització d'unes maniobres militars a la platja barcelonina.

El nom de Somorrostro té uns orígens incerts, no esbrinats. Alguns asseguren que deu provenir de la presència de carrabiners originaris del País Basc on existeix una platja amb aquest nom prop de Bilbao. Altres fonts també ho lliguen al País Basc, però canvien els carrabiners per gent que recuperava carbó de les deixalles de la fàbrica del Bogatell. Òbviament, provenien també del Somorrostro del País Basc

En el barri del Somorrostro es va rodar part de la pel·lícula *Los Tarrantos*, obra del director de cinema,

recentment desaparegut, Francesc Rovira-Beleta.

El nom, proposat per una de les quatre platges conformades per les obres olímpiques, es va acabar canviant per Nova Barceloneta, tot un prodigi d'imaginació, per a no posar-hi un de ressonàncies proletàries.

QUATRE CANTONS

La cruïlla del carrer de Pere IV amb Marià Aguiló i Sant Joan de Malta ha estat coneguda sempre com els Quatre Cantons. El carrer de Pere IV, conegut amb el nom de la carretera de Mataró o senzillament la carretera, no tenia cap carrer que el tallés de manera perpendicular, en el sentit de mar a muntanya. Només el carrer de Marià Aguiló i la seva prolongació, el carrer Sant Joan de Malta, ho feien, i es creava la figura de les quatre cantonades. Les altres obertures del carrer Bac de Roda, Bilbao i la Rambla són fruit de la

remodelació urbanística de les darreries dels anys noranta.

Aquest topònim va donar nom a una revista que es va publicar al barri en tres èpoques diferents (1963-1968, 1973-1978, 1990).

Aquesta és una compilació, segurament molt incompleta, de la toponímia popular de Poblenou. Cal el coneixement del nom popular d'aquests indrets, no solament per tot el que significa mantenir viva una memòria popular, que corre el risc de perdre's si no en queda constància escrita. Però, en el present article, també hi és reflectida la voluntat de poder complementar estudis geogràfics, històrics i urbanístics, que ens permetin situar amb una certa versemblança indrets i llocs que no apareixen en les guies oficials de l'Administració.

JOAN CARLES LUQUE /
JORDI FOSSAS